

МОВА ПРАВА ТА ЇЇ ВИВЧЕННЯ СТУДЕНТАМИ ЮРИДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

Н. В. Артикуца

В статье раскрывается содержание, цель и задачи нового профессионально ориентированного курса для студентов-юристов «Язык права». Определяется понятие «язык права», его функции и специфические признаки, сфера функционирования, основные функционально-стилистические разновидности юридической речи.

Ключевые слова: язык права, профессиональная речь юриста, методика преподавания языка специальности

У статті розкрито зміст, мету і завдання нового фахово орієнтованого курсу для студентів-правників «Мова права». Визначено поняття «мова права», її функції та специфічні ознаки, сферу функціонування, основні функціонально-стилістичні різновиди юридичного мовлення.

Ключові слова: мова права, професійне мовлення юриста, методика викладання мови спеціальності

The article is devoted to description of the content, aim and tasks of new professionally orientated course for law-students «Language of the Law». Author gives a definition of the conception «Language of the Law», its functions and specific characteristic, field of functioning, main functional and stylistic varieties of juridical speech.

Key words: Language of the Law, professional speech of the lawyer, teaching methodic of professional language

Мова права – функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, обумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Основними галузями функціонування сучасної правничої мови є законодавство (національне і міжнародне), судочинство, нотаріат і діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація.

Мова права характеризується набором певних лінгвостилістичних параметрів, які водночас слугують і вимогами до сучасного юридичного тексту: офіційність, ясність, точність, однозначність, повнота змісту, логічна послідовність, аргументованість, чіткість структури викладу, настановчо-інформативний (директивний) характер правових приписів, кодифікованість, узагальненість, суворота нормативності на всіх мовних рівнях, високий ступінь стандартизації (термінології і синтаксичних конструкцій: усталених зворотів, формул, кліше), стилістична однорідність, нейтральність (беземоційність), традиційність (стабільність) засобів вираження, відсутність індивідуально-авторських рис.

Юридична мова як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) являє собою поліфункціональну, відкриту і багаторівневу систему.

Будучи складною поліфункціональною підсистемою літературної мови, мова права виконує низку функцій, серед яких є базові (загальномовні) і специфічні: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); 3) аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки); 4) комунікативна (спілкування); 5) регульовально-волюнтативна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права та вплив на правосвідомість); 6) культуроносна (збереження й передачі правового знання та правової культури); 7) естетична (мовностилістична довершеність тексту закону як еталон для усіх юридичних документів). Актуалізація певного набору базових і специфічних функцій на мовленнєвому рівні залежить від мети і призначення, змісту і форми, жанру і стильової приналежності юридичного тексту.

Відкритість мови права обумовлена не лише самою природою права, тенденцією до розширення сфери правового регулювання (майже усіх видів) суспільних відносин, але й внутрішньолінгвістичними чинниками – передусім постійною взаємодією загальнолітературної і власне юридичної лексики, адже юридичний словник постійно поповнюється термінами, утвореними на основі загальноновживаних слів шляхом їх спеціалізації. Процеси термінологізації і детермінологізації спричиняють мінливість (рухливість) меж юридичної і загальноновживаної лексики. Співвідношення загальноновживаної і спеціальної лексики у юридичних текстах варіюється залежно від їхнього призначення і жанру.

Багаторівневність мови права як системи простежується насамперед на функціонально-стилістичному рівні. Маючи широку й відкриту сферу побутування, мова права характеризується функціонально-стильовою та жанрово-стильовою неоднорідністю. Послугується вона засобами різних функціональних стилів: офіційно-ділового (сфера внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства); наукового (сфера правничої науки й освіти), публіцистичного (засоби масової юридичної інформації, правова освіта населення, судові промови) та розмовного (сфера усного професійного спілкування юристів). Ці основні функціональні різновиди згідно з тематикою і жанровою класифікацією юридичних текстів поділяються на підстили. Так, наприклад, в офіційно-діловому стилі виділяються чотири

підстилі, які характеризуються певним набором жанрів юридичних документів: законодавчий (*конституція, постанова, указ, декрет, кодекс*), дипломатичний (*договір, угода, конвенція, декларація, меморандум, нота*), судово-правовий (*позов, апеляція, касаційне подання*), адміністративно-канцелярський (*акт, протокол, заява, ухвала, контракт, доручення*). Західноєвропейські вчені також структурують юридичну мову за відповідними функціональними галузями (структурами) права: Отто Вальтер (Otto Walter) – 1) мова законів (законодавчі, абстрактні правові норми, призначені законодавцем як для фахівців, так і неюристів); 2) мова юридичної науки та експертиз (коментарі та обговорення спеціальних питань фахівцями для фахівців); 4) мова відомчого писемного спілкування (формуляри, пам'ятки, повістки та ін.); 4) адміністративний жаргон (неофіційне обговорення спеціальних питань фахівцями); Л. Еріксен (Lars Eriksen) – законодавство, адміністрація, судочинство; Сандріні (Sandrini) – правотворчість (договори, устави), здійснення правосуддя (судові рішення, свідчення, експертизи, позови), адміністративні тексти (відомча мова та мова відомчої кореспонденції) [1].

Кожен функціонально-стильовий різновид юридичної мови має свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів залежно від ситуації та комунікативного завдання. Так, мова офіційно-ділових текстів, зокрема законодавчих актів, призначених регулювати суспільні відносини, характеризується офіційністю, узагальненістю, стандартизованістю, кодифікованістю, безособовістю, настановчо-інформативним характером, стилістичною нейтральністю, відсутністю індивідуально-авторських рис. Мова юридичної науки вирізняється логічністю, об'єктивністю й обґрунтованістю, фактологічною точністю, аргументованістю, узагальненістю та ін. Мова юридичної публіцистики, реалізуючи дві основні, нерозривно поєднані функції – інформативності і впливу, характеризується полемічною загостреністю, популярністю, образністю, експресивністю, відкритою оцінністю, поєднанням різностильових елементів у тексті, індивідуально-авторськими стильовими ознаками. Розмовний стиль у юридичному мовленні, маючи основною функцією комунікативну, реалізує її у двох видах усного професійного спілкування – офіційному і напівофіційному, або неофіційному. Останньому притаманні спонтанність (непідготовленість), неповнота або надлишковість мовних засобів, експресивно-емоційна забарвленість тощо.

Актуальність. Вивчення історії, складу, функціонування мови права, типологічної специфіки правових текстів, закономірностей використання мовних засобів у юридичному тексті з урахуванням його функціонально-стилістичних особливостей створює необхідну науково-теоретичну базу для вирішення низки багатьох прикладних завдань у сфері правотворчості і правозастосування: лінгвістичне забезпечення законодавчої діяльності; лінгвістична експертиза законопроектів; комп'ютерна обробка юридичних текстів, з метою створення повного реєстру термінів і термінологічних словосполучень, їх уніфікації, стандартизації та лексикографічного опису; розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо удосконалення, уніфікації мови, стилю й оформлення законодавчих актів; підвищення якості юридичних документів; розв'язання численних мовно-термінологічних проблем у сучасному писемному та усному юридичному мовленні; здійснення судових лінгвістичних експертиз; забезпечення автентичності перекладу юридичних текстів та ін.

Ось чому введення у навчальні програми юридичних спеціальностей у вищих закладах освіти спеціалізованих мовних курсів для майбутніх правників є надзвичайно важливим як в аспекті виконання актуальних суспільних і наукових завдань, так і підготовки висококваліфікованих, на рівні сучасних професійних вимог, спеціалістів.

Ураховуючи, що лінгвістична підготовка правника сьогодні – це досить складний за своїм предметом і змістом, послідовний і творчий навчальний процес, у Національному університеті “Києво-Могилянська академія” з 1998 р. впроваджено цілісний системний комплекс фахово орієнтованих мовних дисциплін для правників: “Юридична термінологія: методика і практика вивчення” (на рівні бакалаврату), “Мова права” (для спеціалістів права), “Правнича лінгвістика” (магістерський курс). Теоретико-методологічна підготовка такого циклу ґрунтувалася на фронтальному дослідженні правничої мови і термінології у діахронічному і синхронічному аспектах, здійснюваному в рамках наукового проекту “Правнича лінгвістика” (2000-2003 рр.). Навчально-методична підготовка цих дисциплін передбачала розроблення усіх необхідних навчальних і методичних матеріалів кожного курсу з використанням інноваційних методів і прийомів викладання. Повні комплекти матеріалів дисциплін було видано під назвою “Мова права і юридична термінологія” (К., 2002; 2-ге вид. – 2004 р.) у серії “Правнича лінгвістика” (1). У них представлено розгорнуті програми курсів, методичні вказівки і рекомендації, матеріали для практичних і семінарських занять, включаючи різноманітні комплекси завдань: питання для дискусії і самоконтролю, творчі й ситуативні завдання, рольові ігри, усні й письмові завдання, варіанти контрольних робіт із зразками виконання, схеми комплексного мовностилістичного аналізу правових текстів (2).

Предмет “Мова права” у системі комплексної мовної підготовки правознавців посідає центральне місце. Він має інтеграційний характер, оскільки синтезує здобутки сучасної науки у мовознавчій і правничій сферах, теоретичні і практичні аспекти юридичної діяльності, враховує потреби юридичної практики у всіх її різновидах. Він має на меті підняти рівень професійного мовлення правника на вищій щабель шляхом розширення і поглиблення знань у галузі теорії та методології вивчення мови права, ознайомлення з лінгвістичними аспектами нормотворчої діяльності, формування й закріплення практичних навичок укладання і мовно-термінологічного опрацювання юридичних текстів різних жанрів.

Вивчення цієї дисципліни ґрунтується на комплексі здобутих студентами-правниками протягом попередніх років навчання лінгвістичних і фахових знань. Засвоєння теоретичних знань і формування

практичних мовних навичок обумовлено володінням студентами старших курсів фаховою термінологією, знанням загальної структури права та її галузей, опануванням основ юридичного термінознавства і українського ділового мовлення, судової риторики; володінням іноземними мовами, зокрема латинською та англійською.

Головна мета курсу – дати цілісне наукове уявлення про специфіку правничого тексту, закони і правила правничого мовлення в усіх його функціонально-стильових різновидах, письмовій та усній його формах, ознайомити з основними методами і прийомами текстуального аналізу, лінгвістичного опрацювання юридичних текстів. Для її реалізації щонайперше слід ознайомити студентів з основами та понятійно-категоріальним апаратом правничої лінгвістики (3), методикою і практичними прийомами лінгвістичного аналізу юридичних текстів різних стилів і жанрів, найважливішими науковими дослідженнями правничої мови і термінології (вітчизняними і зарубіжними), лексикографічними джерелами та ін.

Проблематика курсу максимально наближена до майбутніх фахових потреб студентів. Її представлено в таких основних розділах і підрозділах: мова права як функціональна підсистема загальнолітературної мови, методологічні та науково-теоретичні засади вивчення мови права, мова права як об'єкт наукових досліджень, методика комплексного аналізу правничих текстів, мова і стиль законодавчих актів, термінологічний фонд правничої мови, лінгвістичні аспекти законотворення, редакторський аналіз і лінгвістична експертиза законопроектів, мова міжнародно-правових актів і проблеми їх перекладу, мова судово-процесуальних документів, мова адміністративно-юридичної документації, мова юридичної науки, мова правової публіцистики. Структура курсу віддзеркалює стилістично диференційований підхід до аналізу правничої мови.

Інноваційність дисципліни зумовлена не тільки її предметом, змістом і структурою, але й органічним поєднанням навчальної та науково-дослідницької роботи слухачів під керівництвом викладача. Майбутні правники знайомляться з актуальними науковими завданнями в умовах розбудови національної юридичної мови і термінології, із сучасними мовно-термінологічними проблемами, які постають у зв'язку з кодифікацією нового законодавства України. Але вирішення багатьох проблем неможливе без звернення до історії формування і розвитку правничої мови в Україні, висвітлення її основних джерел, шляхів і ресурсів збагачення. Усе це потребує спеціальних наукових досліджень. Здійснюючи різноманітні наукові пошуки і виконуючи фахово спрямовані практичні завдання, студенти-правники набувають вельми складних професійних навичок: роботи аналітичної (з порівняльними таблицями до законопроектів), редакційної (редагування, редакторський експеримент, редакторський аналіз, редакторський висновок), експертної (експертний аналіз, обґрунтування, експертний висновок), творчої (моделювання правових норм, участь у розробленні законопроектів, формулювання пропозицій або методичних рекомендацій щодо їх мовностилістичного оформлення), науково-дослідницької (аналіз генезису й розвитку правових категорій, норм, інститутів; їх зіставний і порівняльно-історичний аналіз; прогнозування тощо) та лексикографічної (укладання словників правничих термінів різних типів, професійне дефініювання термінів права і законодавства). Такий комплексний підхід створює умови для підготовки правників вищої кваліфікації та фахівців суміжних із правом сфер: нормопроектувальників, експертів законопроектів та інших нормативних актів (юрлінгвістів), правників-науковців, правників-лексикографів (укладачів юридичних словників), викладачів вищих юридичних навчальних закладів, правників-журналістів, редакторів юридичної літератури, правників-перекладачів.

Примітки:

1. Ця серія створена з метою видання наукових і науково-методичних праць, підручників, навчальних посібників, хрестоматій, термінологічних словників, покликаних сприяти удосконаленню й поглибленню знань з теорії, практики та лінгводидактики правничого мовлення.

2. Зазначене видання рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів (Гриф за № 14/18.2 2202 від 28.11.2002 р.).

3. Теоретичну основу ю. л. складають наукові, науково-методичні та лексикографічні праці таких вітчизняних і зарубіжних учених (лінгвістів і правників), як А. Ушаков, О. Піголкін, В. Власенко, Н. Калініна, Н. Івакіна, О. Галяшина, Т. Губасва, С. Хижняк, К. Шугріна, М. Голев, М. Горбаневський, В. Калюжна, А. Марахова, Ю. Зайцев, І. Усенко, А. Подлех (Adalbert Podlech), Дж. Холл (Jerome Hall), Г. Ландквіст (Hans Landqvist), Г. Торнтон (Garth Thornton), Р. Бержерон (Robert Bergeron), Ян Енгберг (Jan Engberg), П. Сандрині (Peter Sandrini), Ж.-Р. Де Гроот (Gerard-Rene de Groot), В. Отто (Walter Otto), Л. Еріксен (Lars Eriksen), Ф. Мюллер (Friedrich Muller), М. Кац (Martin Cutts) та ін.

Література:

1. Otto W. Die Paradoxie einer Fachsprache // Der öffentliche Sprachgebrauch. Band II. – Stuttgart, 1981. – S. 44-57.

Поступила 03.03.2004 г.